

Naši običaji in noše v spodnji tržaški okolici (Antonija G.)

Kdor le more, skrbi, da ne izginejo iz spomina stare šege in navade. Tudi spodnji okoličanski rod, ki se zdi, da je zapisan v doglednem času smrti, je imel posebne običaje, posebno nošo, ki pa je, žal, skoro popolnoma izginila. Moško ima malokdo, ženske pa si jo z neko posebno samoljubnostjo hranijo za grob! Na ta način je izginilo v spodnji okolici lepo število ženskih narodnih noš, in tako so še one narodne obleke, ki so ostale, določene, da pojdejo v črno zemljo. Navade in običaji pa so popolnoma izginili. Zadnja okoličanska ženitovanja so obhajali le še naši dedjc. In pred dobrimi 50 leti je bila odpravljena naša okoličanska narodna straža — takozvani «bataljon». Da se ne izgubi popolnoma vsaka sled, sem se potrudila do starih zlatoporočnikov pri Sv. Ivanu kakor tudi do rodoljubnih zakoncev pri Sv. Mar. Magd. in do botra N., ki so mi drage volje dali dragocenih podatkov. — Moji spomini segajo nazaj v Napoleoneve čase, ko se je posebno izrazito udeleževala okoličanska noša, navade in običaji.

Našemu spodnjemu okoličanu so že pred dobrimi 100 leti rekli «mandrijar», Ko je Trst koncem 18. st. gospodarsko posebno procvital, so si razni mestni veletrgovci zidali v spodnji okolici obsežna letovišča, imenovana «mandrije». Za obdelovanje zemlje so najemali družine s Krasa, iz Vipave ali pa tudi domačine, katerim so dajali zemljišča v najem ali s pravico do polovine dohodkov. Imenovali so jih po posestvu mandrije «mandrijarje». To ime se je prijelo tudi domačinov, ki so že takrat živeli na lastnih posevkih ter se tudi pečali — z redko izjemo — z obdelovanjem lastnega posestva. Noše, običaji in navade so pa obveljale tako, kakor so jih imeli domačini, katerim so se priseljeni «mandrijarji» kmalu prilagodili.

Od tega časa je moška noša ostala v glavnem ista; pokrivalo pa so dvakrat spremenili. V času, o katerem govorim, so nosili okoličani velike črne klobude iz najfinejše klobučevine, krajci so bili široki do $\frac{1}{2}$ m. Okrog klobuka se je vila za prst debela «žnura», katere konca sta visela ob strani za nekaj centimetrov. Tem klobukom so sledile stolički podobne kosmate kape, imenovane «frkindež», katere pa niso popolnoma izpodrinile prejšnjih klobukov, ki so še ostali v navadi poleg «frkindežev». Oglavje «frkindeža» je bilo pokrito s temno zeleno svilo, ki je imela v sredi tudi svilen zelen «cof». V poletnem času so nosili široke slamnike. Slamniki so bili okrašeni z raznobojnimi svilenimi trakovi, kateri so viseli zadaj čez krajce dol. Kadar je bil ples, so dekleta okrasila fantom te slamnike s cveticami. Taka vrsta slamnikov se je ohranila še do najnovejših časov; fantje ki so imeli ples, takozvani «semenj», so jih nosili ob tej priliki, samo okrašeni so bili s suhimi živobojnimi cveticami. — Širokokrajni klobuki kakor tudi «frkindeži» so se umaknili sčasom ožjekrajnim klobukom raznih barv. Zadnji frkindež smo videli pred par desetletji, in sicer samo v posnetku v družini pok. Vatovca pri Sv. Ivanu. — Frkindeži kakor tudi s trakovi okrašeni klobuki, sličejo češkimi nar. pokrivalom in ni izključeno, da so prišli od tam.

Obleka našega okoličana je bila: kratke hlače do pod kolen, zunanji šiv je bil nekoliko odprt in hlačnica malo ukrožena. Hlače so bile črne iz blaga, zvanega «brunel»; tako blago je bilo samo za hlače, redkokdaj tudi za telovnik. Barva tega blaga je bila svetločrna in ob solncu se je zdela temnozelena. Ker so bile hlače široke, je blago ob hoji šumelo kot svila. Hlače so imele 4 žepa: 2 navadna, 2 manjša za rezilo «fouč». Žepi in rob ob strani hlač so bili obšiti z rdečo svilo ali žametom. Pozneje so nosili poleg črnih tudi barvane hlače: sive, rumenkaste ali temnovijoličaste. Hlače so bile iz najfinejšega sukna. Na barvanih hlačah so imeli žepa tudi obrobljene z žametom, bodisi z modrim ali vijoličastim, kakor je barva pač bolj pristojala hlačam. Pri malih žepih, obrobljenih z žametom, je bila vrsta drobnih svilenih barvanih gumbov od 8—10 v vrsti. — Razume se, da so bili tako oblečeni le v praznikih in ob

posebnih prilikah. — Za delo je nosil naš okoličan plave hlače iz močne, trpežne plavine — a samo hlače.

K črnim hlačam so nosili različne barvaste svilene telovnike. Dobili so se že v prodajalni pripravljene kosi za take telovnike in razen naših okoličanov ni nihče drugi nosil takega blaga. Iz tega sklepamo, da so izdelovali v tovarnah posebne vrste blaga samo za okoličane. Na črne ali barvaste telovnike so bili prišiti srebrni gumbi. Ti so bili po navadi široki kaka dva prsta, plitvi in štirioglati. Gumbi so bili prišiti na obeh straneh telovnika in so viseli na srebrni kratki verižici. Bilo jih je na vsaki strani od 6—8. Telovnik je imel ovratnik kakor suknja; svilene telovniki so imeli barvaste ovrtnike iz svetlomodrega žameta. Na zadnjem delu telovnika kakor tudi na koncu podloge in pasa je bilo vse obrobljeno z rumeno ali vijoličasto svilo. Telovniki so bili zelo odprti, da se je videla srajca. Srajce so bile bele, priprosto delane, s širokim ovratnikom, ki je pokrival ovratnik telovnika in suknje in bil zapet z dvema zlatima ali srebrnima gumboma, pritrjenima na verižici. Ko so pozneje vezli perilo, so tudi moške srajce krasili z vezenimi okraski na prsih, zapestju in ovratniku. To so delale domače šivilje, pulile so niti in si po teh spotoma izmišljevale vzorce. Nekateri «brihtni» fantje so si vzorec sami narisali in ga potem dali v delo. Okoli vratu pod ovratnikom so nosili svilene rute ali pasice, «šerpe», ki jih niso vezali v pentljo, pač pa vtikali v nasprotno smer, da sta roba gledala izpod rokavnice telovnika. Videla sem tako «šerpo», ki je bila stara čez 80 let, a ni bila ne svila ne barva niti najmanj pokvarjena. To je dokaz, da je bilo takratno blago kaj vredno! —

Suknjo je nosil naš okoličan navadno na rokah, včasih si jo je ogrnil, oblekel pa malo kdaj. Suknja je bila navadno črna, kratka, rokavi bolj ozki. Krajše suknje so nosili do 1848., in sicer je bil telovnik do pasa in suknja le malo čez pas. Nekateri so nosili poleti bele platnene obleke, ravno tako narejene kot črne. Pozneje so nosili sukngo nekoliko daljšo, a večinoma istega kroja. V starejših časih so nosili po zimi dolge, široke, iz močnega črnega ali temnorujavega blaga narejene plašče; kasneje pa sploh niso nosili zimskih sukenj. — Do polovice prejšnjega stoletja so nosili nizke čevlje iz črnega usnja, delane na «kveder»; pozneje pa iz bledorumenega. Tako usnje je izdelovala tovarna izrecno za okolico in Breg.

Po zimi so nosili visoke škornje. Pozneje so nosili čevlje iz belega platna; obrobljeni so bili in okinčani z vijoličastimi trakovi. Konica čevlja je bila iz črnega žameta ali laka; žamet je bil včasih izrezan v podobi cvetk, pod žametom je bila podloga vijoličasta, da se je ono izrezovanje lepše videlo. Nogavice so nosili pri temni obleki temnomodre, dolge čez koleno, pri barvani pa bele. Nogavice so bile pletene 4 na pravo 4 na levo, da so izgledale kot črtaste.

V začetku stoletja so nosile okoličanke barvana krila, rujava, vijoličasta, delana na drobne «favde» in spodaj trak ali pa tudi ne. Nosile so jopo iz črnega sukna ali opleče. Okolu vratu ruto, a takrat ne tako vezno kot pozneje. Ob posebnih prilikah so imele na glavi v obliki kape spleteno cvetje, od katerega so viseli raznobarni svileni trakovi. Tako pokrivalo so imenovali «opletenko». Ne vem, če so pa to nosile samo ob porokah ali tudi drugače. Slika, katero sem jaz videla, kaže poroko in sicer vse ženske nosijo na glavi tako «opletenko», na rokah pa ima vsaka svoj venec.

V začetku druge polovice stoletja so šele pričele bogato vezti rute in opleča. Rute so bile bele in na dveh vrhnih robovih za 4 prste na visoko belo vezene. Ruto za okolu vratu so prekrizale na prsih in vogal vtaknile v pas za predpasnik. Ruta za na glavo, «peča», je bila na sredi poškrabljena in trdo zlikana; ko so jo zavezale na temenu, je ob čelu stala v obliki polkroga. Nosile pa so tudi dragocene barvaste rute.

«Opleče», srajčka, je bila belo vezena na rami, vratu, zapestju in prsih. Okolu vratu je imela za prst širok rob in na njem nizko vezeno. Vezenje rut in «opleč» je bilo tudi delo domačih šivilj. Risale so same kar na oko in sicer klasje, cvetice, polže

in dr. Na vratnem robu «opleča» sta bili dve luknji, v kateri so vtikale dvoje zlatih ali srebrnih gumbov, pritrjenih na verižico kot pri moških.

Pozimi so nosile jope iz črnega finega sukna, obrobljene od znotraj, ob rokavu ter na prsih z modro svilo. Ob pasu sta bila dva gumba; s svileno vrvico, če je bilo treba, so jopo zapele, drugače so pa imele odpeto. Kaj lepo se je videla izpod nje krasna ruta, katero je pokrivala modra jopina svila. Dasi so bile barve žive, so se vendar kaj okusno vjemale.

Predpasnik je bil širok, nabran ali naguban, črn ali rožnat, z dvenia notranjima žepoma. Bil je svilen ali pa volnen. Zavezan je bil z navadnim trakom, kateri je bil pa pokrit s svilenim, širokim trakom, zavezanim ob strani, čegar konca sta visela po predpasniku doli. Konca traka sta bila belo vezena: cvetice ali pa začetne črke imena lastnice, katere je bil trak. Trak je bil moder, vijoličast, rdeč in dr.

Kakor sem že omenila, so v začetku stoletja nosile krila iz blaga, imenovanega «bavela». To je bilo volneno, z delimi nitmi. Pozneje so pa nosile svilena črna krila z modrim svilenim trakom, dekleta vijoličasta z modrim trakom, ali pa «kanelasta» (svetlorujava) z različnimi trakovi. Čim širši je bil trak, tem finejše je bilo krilo. Na narobni strani je bil «podšiv» visok čez $\frac{1}{2}$ m, večinoma rožne barve. Krilo je bilo široko, 4—5 m, nabrano ali na «favde» prišito na moderc drugačne barve. Nosile so po 2 spodnjici v 5 pol (5 kosov), škrobljeni in trdo zlikani. Čevlje so imele nizke, z nizkimi petami, črne «brunelaste» (blago za moške hlače). Na čevljih je bila spredaj pentlja, sešita iz modrega svilenega traka, rekli so ji «roža».

Tržaške okoličanke v narodni noši.